

Exit för avhoppare

En uppföljning och utvärdering av verksamheten
åren 1998-2001

BRÅ-rapport 2001:8

BRÅ

centrum för kunskap om brott och åtgärder mot brott

Brottsförebyggande rådet (BRÅ) verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsförebyggande arbete och rättsväsendets reaktioner på brott.

Denna rapport kan beställas hos bokhandeln eller hos
Fritzes Kundservice, 106 47 Stockholm. Telefon 08-690 91 90,
fax 08-690 91 91, e-post order.fritzes@liber.se

Produktion:
Brottsförebyggande rådet, Information och förlag,
Box 1386, 111 93 Stockholm. Telefon 08-401 87 00, fax 08-411 90 75,
e-post info@bra.se

BRÅ på Internet www.bra.se
ISSN 1100-6676, ISBN 91-38-31777-X

Omslag: Idéhuset
Tryck: Elanders Gotab, 2001
© Brottsförebyggande rådet

Innehåll

Förord	5
Sammanfattning	6
BRÅ:s bedömning	8
Inledning	10
Tillvägagångssätt	10
Nazismens framväxt i Sverige	10
Antalet aktiva ökar	11
Längtan efter gemenskap	12
Exits organisation	13
Exits första år – en expansiv och turbulent tid	13
Expansion och begynnande professionalisering	13
Organisatoriska och finansiella problem	14
Hög personalomsättning	15
Hur Exit är organiserat i dag	16
Exits verksamhet för avhopparna	17
125 avhoppare har fått hjälp sedan starten	17
Kriminalitet och missbruk bland avhopparna	17
Vägen ut – fem faser	19
Exits insatser i olika faser	22
Samtal om attityder	23
Flickorna bland avhopparna	23
Effekter av Exits arbete med avhopparna	25
Exits verksamhet för föräldrar till ungdomar i Vit maktvärlden	29
Föräldrarna nöjda med Exits arbete	29
Exits föreläsnings- och utbildningsverksamhet	31
Föreläsningar och utbildningar	31
Uppdragsgivarnas syn på Exits arbete	32
Samarbetet med myndigheter och andra	34
Kostnader och finansiering	35
Bilagor	37
Bilaga 1. Metoder och tillvägagångssätt	37
Bilaga 2. En avhoppares väg	41
Bilaga 3. Motsvarigheter till Exit i andra länder	43

Referenser	44
English summary.....	45

Förord

Under senare år har en mera uttalad och aggressiv rasism och främlingsfientlighet uppträtt i olika former, såväl i Sverige som i andra länder.

Regeringen har i olika sammanhang konstaterat att arbetet för att motverka rasism och alla former av diskriminering är en av de viktigaste samhällsfrågorna. I februari 2001 lade regeringen fram en nationell handlingsplan mot rasism, främlingsfientlighet, homofobi och diskriminering.

Under tiden juli 1998-2001 har regeringen beviljat projektet Exit ekonomiskt stöd för dess verksamhet. Syftet med Exits verksamhet är att utveckla en modell för långsiktigt arbete med att stödja ungdomar som vill lämna rasistiska och nationalistiska organisationer. Ett annat syfte är att förmedla kunskaper till kommuner, myndigheter och andra.

Brottsförebyggande rådet (BRÅ) fick i januari 2001 i uppdrag att följa upp och utvärdera Exits verksamhet samt att, med utgångspunkt i Exits verksamhet, identifiera de hinder och brister som kan finnas i arbetet med att stödja personer som vill lämna rasistiska och nazistiska grupperingar. I uppdraget ingår också att fortlöpande samverka med en arbetsgrupp som har inrättats inom regeringskansliet med uppgift att lämna förslag till hur fortsatt arbete med att bistå personer som vill lämna rasistiska och nazistiska grupperingar kan bedrivas och finansieras.

Denna rapport utgör en kartläggning och analys av Exits verksamhet. De huvudsakliga frågor som tas upp är vilka som kontaktar Exit, vilken hjälp de får och vad hjälpen resulterar i.

Stockholm i augusti 2001

Ann-Marie Begler
Generaldirektör

Stina Holmberg
Enhetschef

Sammanfattning

Projektet Exit startades år 1998 av en person, som själv hade lämnat Vit maktvärlden några år tidigare. Verksamheten syftar till att hjälpa ungdomar som vill bryta sig ur rasistiska och nazistiska grupperingar, den så kallade Vit maktvärlden, att stödja föräldrarna till dessa ungdomar och att förmedla kunskap om Vit maktvärlden till personer som i sin yrkesverksamhet kommer i kontakt med dessa ungdomar. I dag (år 2001) har verksamheten sju anställda på två orter, Stockholm och Motala.

Alltsedan starten har Exit fått ekonomiskt stöd från regeringen för att bedriva verksamheten.

Brottsförebyggande rådet har fått regeringens uppdrag att följa upp och utvärdera Exits verksamhet och att identifiera de hinder och brister som kan finnas i arbetet med att stödja personer som vill lämna rasistiska och nazistiska grupperingar.

Sammanfattningen utgår från de frågeställningar regeringen angivit i sitt uppdrag till BRÅ.

I vilken utsträckning efterfrågas och erbjuds Exits tjänster?

Från starten sommaren 1998 till och med april 2001

- har 133 personer som velat lämna Vit maktvärlden vänt sig till Exit. Enligt Exit fick alla dessa hjälp.
- har Exit fått 300-400 telefonsamtal från föräldrar som behövde råd och stöd. Alla som behövde fick hjälp.
- har omkring 180 föreläsningar och utbildningar genomförts. För närvarande (våren 2001) avböjer Exit att medverka i ungefär 25 procent av förfrågningarna på grund av bristande resurser.

Vilka kontaktar Exit?

- Ungdomar, som vill få hjälp att hoppa av. De som sökt hjälp kan beskrivas på följande sätt:
 - Drygt 90 procent är män och de flesta bodde utanför Stockholm, främst i mellersta och södra Sverige. Endast ett fåtal flickor har tagit kontakt med Exit
 - Vid första kontakten med Exit var flertalet mellan 18 och 25 år och hade tillhört Vit maktvärlden i mellan två och fem år.
 - Hälften hade under sin tid i Vit maktvärlden missbrukat alkohol och i viss mån även andra droger.¹
 - Hälften hade varit dömda för brott.² Ytterligare en fjärdedel hade enligt egna uppgifter begått brott utan att ha blivit dömda.

¹ Enligt uppgifter som avhopparna själva lämnat till Exit, och som sammanställts anonymt av Exit för BRÅ:s räkning.

- Föräldrar med barn i Vit maktvärlden.
- Personer som i sin yrkesverksamhet träffar dessa ungdomar – från skolor, kommuner, kommunförbund, ideella och kulturella organisationer och religiösa samfund.

Vilken hjälp får de?

- För avhopparna följer Exit ett fempunktsprogram som bygger på de behov avhopparna har under olika faser. De får praktiskt, socialt och känslomässigt stöd och hjälp under ganska lång tid. Kontakten med Exit varar oftast i mellan sju och tolv månader.
- Föräldrarna hänvisas till föräldragruppen i Klippan eller får hjälp av Exit med att förstå vad det var för slags grupp deras barn har anslutit sig till och råd om hur de bör förhålla sig till barnen.
- Personer som träffar dessa ungdomar i sin yrkesverksamhet får kunskap om Vit maktvärlden och om vilka åtgärder de kan vidta från exempelvis skolans sida för att hjälpa ungdomar som har anslutit sig till den och hur de kan förhindra nyrekrytering.

Vad resulterar kontakterna i?

- Av de 133 personer som har fått hjälp av Exit har 125 lämnat Vit maktvärlden, vilket också innebär att de enligt egna uppgifter upphört med brottslighet och alkohol- eller annat drogmissbruk. De 14 som intervjuades ansåg att hjälpen från Exit hade haft avgörande betydelse för deras möjligheter att hoppa av.
- De intervjuade föräldrarna var mycket nöjda med hjälpen från Exit och ansåg att den hade haft stor betydelse för dem själva och deras barn.
- Hälften av de intervjuade personerna i kommuner, skolor etc. kontaktade Exit, för att de hade problem med elever som tillhörde eller sympatiserade Vit maktvärlden. De uppger att Exits medverkan starkt bidrog till att problemen minskade eller försvann.

I vilken utsträckning bidrar kommuner och andra som tar Exits tjänster i anspråk med finansieringen?

Exit tar betalt för föreläsningar och utbildningar, som de håller bland annat i skolor. De tar också betalt för sina insatser i det mera långsiktiga och strategiska samarbete som har inletts med några kommuner i södra och mellersta Sverige. Däremot erbjuds de oftast inte betalning för föreläsningar hos regionala och lokala myndigheter som polisdistrikt och socialförvaltningar, endast ersättning för bland annat resekostnader. I regel betalar

² Enligt uppgifter som avhopparna själva lämnat till Exit, och som sammanställts anonymt av Exit för BRÅ:s räkning.

Exit också resekostnaderna för avhopparna, för att de ska kunna träffa Exits personal och delta i olika gemensamma aktiviteter. De ställer även upp gratis, när till exempel en liten skola har problem men saknar ekonomiska resurser att betala för insatser utifrån.

Uppfyller verksamheten Exits mål och intentionerna med det statliga stödet?

De mål som Exit har ställt upp och som ligger bakom intentionerna med det statliga stödet är att utveckla en modell för att

- hjälpa ungdomar som är aktiva i olika rasistiska och nationalistiska grupperingar att ta sig ur dessa, och
- förebygga och förhindra nyrekrytering till dessa grupperingar, genom att
- rikta sig mot ungdomarna, deras föräldrar och personer som aktivt arbetar bland och med ungdomar.

Verksamheten har bedrivits i enlighet med de mål och intentioner som uppställts. Exit har hjälpt många avhoppare att lämna dessa grupperingar och också stöttat de föräldrar som vänt sig till dem. De arbetar förebyggande genom att föreläsa för och utbilda personer som i sin yrkesverksamhet möter dessa ungdomar. Vid skolföreläsningarna har de även nått och kunnat påverka ungdomar som varit på väg in i eller som redan anslutit sig till Vit maktvärlden.

BRÅ:s bedömning

Exit har under de tre åren bedrivit en framgångsrik och ganska omfattande verksamhet. Enligt de intervjuer som genomförts anser avhoppare och föräldrar att den hjälp de har fått från Exit har haft en avgörande betydelse för möjligheten att hoppa av. Även intervjuer med företrädare för skolor och andra, där Exit föreläst eller medverkat i utbildningar, visar att de är mycket nöjda med Exits insatser. I de fall där Exit medverkat därför att det har funnits problem med till exempel rasism, har man ansett att Exits medverkan i många fall har bidragit till att problemen minskat eller försvunnit.

Det finns emellertid också problem i verksamheten. Exit kan på många sätt ses som en typisk representant för organisationer som startas av eldsjälur och har både den styrka och de svagheter som sådana organisationer oftast har. Styrkan ligger i att man är väl förtrogen med problemen, arbetar flexibelt utifrån situationens krav och ställer upp för dem som behöver hjälp alla tider på dygnet. Svagheten är att verksamheter av detta slag ofta brister när det gäller organisatorisk struktur, beslutsgång och professionellt ledarskap.

Hos Exit blir dessa svagheter i ledarskap och organisation tydliga när verksamheten börjar expandera. Detta förklarar troligen svårigheterna vid den regionala utbyggnaden och den anmärkningsvärt höga personalom-

sättningen. För att verksamheten ska kunna överleva på sikt är det nödvändigt att finna vägar för att förbättra den administrativa förmågan och kompetensen att leda personal. Det är emellertid viktigt att åtgärderna utformas så att svagheter rättas till samtidigt som de starka sidorna bevaras.

Ett annat problem är det bristande samarbetet med andra myndigheter på lokal nivå, något som dock ligger utanför Exits möjligheter att påverka. De avhoppare som söker sig till Exit kommer från många olika orter främst i södra och mellersta Sverige och representerar 14 olika län. Det är inte möjligt för en organisation av Exits slag att bygga upp ett kontaktnät för samarbete med en mängd lokala myndigheter. Därför skulle det vara av värde om det på regional nivå fanns personer som hade överblick och kompetens, när det gäller arbetet med avhoppare och som skulle kunna fungera som länk mellan Exit och den lokala nivån.

Dessa frågor kan med fördel tas upp i den arbetsgrupp som har tillsatts av regeringen med uppgift att lämna förslag till hur fortsatt arbete med att bistå personer som vill lämna rasistiska och nazistiska grupperingar kan bedrivas och finansieras.

Inledning

Framväxten i Sverige av Vit maktvärlden – det vill säga en rasideologisk undergroundkultur som i sig rymmer en rad olika ideologiska inriktningar och grupperingar – har sedan slutet av 1980-talet lett till olika former av motstrategier från samhällets sida. Sedan år 1998 har regeringen beviljat ekonomiskt stöd till projektet Exit, vars verksamhet syftar till

- att hjälpa ungdomar som vill bryta sig ur rasistiska och nazistiska grupperingar, den så kallade Vit maktvärlden,
- att stödja föräldrar till barn i Vit maktvärlden och
- att förmedla kunskaper om Vit maktvärlden till yrkesgrupper som arbetar med dessa ungdomar, liksom till skolor, myndigheter och andra.

Brottsförebyggande rådet fick i januari 2001 i uppdrag av regeringen att följa upp och utvärdera Exits verksamhet, samt att – med utgångspunkt i Exits verksamhet – identifiera de hinder och brister, som kan finnas i arbetet med att stödja personer som vill lämna rasistiska och nazistiska grupperingar.

Enligt uppdraget ska BRÅ:s utvärdering om möjligt besvara följande frågor:

- 1) I vilken utsträckning efterfrågas och erbjuds Exits tjänster?
- 2) Vilka kontakter Exit?
- 3) Vilken hjälp får de?
- 4) Vad resulterar kontakterna i?
- 5) I vilken utsträckning bidrar kommuner och andra, som tar Exits tjänster i anspråk, med finansieringen?
- 6) Uppfyller verksamheten de mål som Exit har ställt upp och intentionerna med det statliga stödet?

Tillvägagångssätt

Kartläggningen av Exits verksamhet har genomförts dels genom intervjuer med de anställda inom Exit om arbetssätt, organisation och finansiering, dels genom statistik som samlats in genom Exits försorg. De statistiska uppgifterna beskriver dem som fick del av Exits insatser, hur många de var och vad insatserna bestod av. Intervjuer har också gjorts med ett urval av personer, som har fått del av Exits insatser – avhoppare, föräldrar, skolor, myndigheter och andra – för att ta reda på vilken nytta de tyckte att insatserna har haft för dem.

Nazismens framväxt i Sverige

Efter andra världskriget var alla åsikter som kan hänföras till fascism, nationalsocialism och rasism i hög grad stigmatiserande. Detta ledde till att

få människor under efterkrigstiden öppet beskrev sig som anhängare av sådana idéer. En ny utveckling inleddes emellertid i slutet av 1970-talet och början av 1980-talet, då en ny ung generation började söka sig till de nationalsocialistiska partierna. Denna nya generation hade nya medier till sitt förfogande, nya förhållningssätt till omvärlden och annorlunda strategier. De nya grupperna var både lokala, regionala och nationella samtidigt som rörelsen var internationell.

I Vit maktmusiken, en av rörelsens viktigaste propagandavapen, speglas den rasideologiska undergroundkulturens föreställningsvärld. Till den hör föreställningen om existensen av den ”judiska världskonspirationen” – att medierna, polisen, byråkratin, de intellektuella, etc kontrolleras och styrs av judarna. Man ser även ”moraliska fiender” i homosexuella, narkomaner, företrädare för porrindustrin, pedofiler, våldtäktsmän och så kallade asociala element (BRÅ, 1999).

Under senare år har Vit maktgrupper etablerat sig på Internet med såväl egna hemsidor som elektroniska nyhetsbrev:

”E-post har inneburit något av en revolution för många grupper, eftersom den ger de utspridda medlemmarna en möjlighet att omedelbart få kontakt – det är även ett förhållandevis säkert sätt att kommunicera, särskilt som meddelandena kan koda” (Löw, 2000).

Antalet aktiva ökar

Det är mycket svårt att ange hur många personer som är anslutna till Vit maktvärlden i dag. Antalet ökade starkt under hela 1990-talet. Den senaste beräkningen visar omkring 3 000 aktiva. Hur antalet sympatisörer och aktiva utvecklas i framtiden är svårt att förutse, eftersom många av de faktorer som påverkar utvecklingen inte är kända.

”Denna nya utveckling kom oväntat för de flesta bedömare. Det som hittills hade varit otänkbart var plötsligt en realitet. Få hade föreställt sig att en ny rörelse av denna typ skulle kunna växa fram i västvärldens demokratier” (Löw, 2000).

En enkät riktad till landets högstadieskolor och gymnasier under våren 2001 visade att en fjärdedel av skolorna utsatts för rasistisk propaganda (Folkradion, 2001). En annan undersökning visade att antalet organiserade nazister i Södermanland mer än fördubblats mellan år 2000 och 2001. De flesta nynazister var unga och hade andra ungdomar och barn som målgrupp. Var femte elev i grundskolorna i Södermanland hade kamrater som öppet kallade sig nazister (Eskilstunakuriren, 2001). En enkätundersökning bland 4 200 elever visade, att varannan elev hade fått rasistisk eller nazistisk reklam i skolan (Dagens Nyheter, 2001). Dessa undersökningar tyder på att antalet

unga som ansluter sig till Vit maktvärlden eller utsätts för propaganda från den i dag ökar starkt.

Längtan efter gemenskap

Frågan om det finns några särskilda grupper av ungdomar som lockas av budskapen i Vit maktvärlden kan inte besvaras här. Kent Lindahl, som grundade Exit, skriver i sin bok (Lindahl, 2000):

”Om vi tittar på de killar som vi hittills haft kontakt med ..., så kommer en del från hem där närhet och värme lyst med sin frånvaro, andra från relativt stabila hem, där det även funnits en närvarande pappa. De flesta har dock en problematisk skolgång bakom sig med mycket stök och skolk och låga avgångsbetyg. Mobbning finns ofta med i bilden, liksom rotlöshet och känsla av utanförskap.”

Enligt Exit ligger Vit maktvärldens lockelse i den gemenskap de erbjuder. Gemenskapen bygger på en uppdelning av omvärlden i ett ”vi” och ett ”dom”. ”Dom” – invandrare, judar, homosexuella, handikappade och andra – ses som fiender och som underlägsna dem själva. Medlemmarna anser att man som infödd svensk genom sitt ursprung hör till en överlägsen grupp och därmed inte kan väljas bort. Priset för denna gemenskap blir dock med tiden högt.

Exits organisation

Exits första år – en expansiv och turbulent tid

Exit startades år 1998 av Kent Lindahl, själv avhoppare från rasistiska och nationalsocialistiska rörelser och med ett förflutet med missbruk, kriminalitet och våld. Det livet lämnade han efter en process som pågick i flera år. Vägen dit gick via familjebildning, studier, extraarbete och samtalsterapi.

Efter en resa till Gotland tillsammans med en överlevande från Förintelsen och en inbjudan till Norge, där det hade funnits ett Exit sedan år 1997,³ startade Kent Lindahl Exit. Han skriver i sin bok (Lindahl, 2000):

”Tanken med Exit var från början att på ett konkret och direkt sätt hjälpa just de här unga medborgarna att dra sig ur extremnationalistiska, rasistiska och nazistiska grupperingar ... Och kanske skulle det underlätta om den hjälpen kom från andra som suttit i samma båt Då kanske man kanske framför allt skulle nå de yngre, till fromma för såväl dem själva som samhället i stort, för att inte tala om alla de eventuella framtida misshandelsoffren. Ambitionen var också att etablera ett nätverk för föräldrar till aktiva ungdomar inom de nationella rörelserna, förmedla erfarenheter, utbilda och förebygga. ...”

I maj 1998 beviljade regeringen ekonomiskt stöd till verksamheten och den 1 juli samma år startade arbetet.

Under de tre år Exit funnits har efterfrågan på deras tjänster blivit allt större. Verksamheten har vuxit och utvecklats. Problem finns dock med organisatoriska svårigheter och hög personalomsättning.

Expansion och begynnande professionalisering

Exits utveckling kan beskrivas i tre tidsperioder: en inledningsfas, en andra fas med begynnande utbyggnad och en tredje fas med stark expansion.

- *Period 1 (juli 1998 – december 1999)*

Exits grundare arbetade till en början i princip ensam. Under de första sex månaderna fanns en kontorsanställd som sedan slutade. Exit fick mycket publicitet kring sin verksamhet, vilket ledde till att efterfrågan från avhoppare, föräldrar och skolor ökade snabbt.

- *Period 2 (år 2000)*

Två personer anställdes på heltid i januari 2000, varav en med egen erfarenhet av Vit maktvärlden. Under hösten 2000 öppnades det första lokal-

³ Se bilaga 3.

kontoret. Kontoret placerades i Karlskrona, bland annat på grund av att det där fanns ett kommunalråd, som arbetat mycket aktivt för att komma tillrätta med problem i samband med rasism och nazism i kommunen. Ledare för kontoret blev en avhoppad nazistledare.

- *Period 3 (år 2001)*

I januari 2001 öppnades två nya lokalkontor, ett i Motala och ett i Helsingborg. Samtidigt anställdes fyra kontaktpersoner både för verksamheten där och i Stockholm. Samtliga var själva avhoppare.

Dessutom anställdes flera personer med mer professionell kompetens och utan egen personlig anknytning till Vit maktvärlden. Det var en administratör, en terapeut och en kontorist, samtliga kvinnor. En ung man som tidigare arbetat som ungdomsledare, anställdes också.

Terapeuten utsågs till ledare för kontoret i Motala. I sin roll som terapeut fick hon hela Exit som verksamhetsområde och stationerades därför både i Motala och Stockholm. Kontoret i Motala bemannades därutöver med en kontaktperson och den nyanställda kontoristen. Den före detta ungdomsledaren blev ledare för kontoret i Helsingborg, där han arbetade tillsammans med en kontaktperson.

Organisatoriska och finansiella problem

I februari 2001 lades lokalkontoret i Karlskrona ner som en del av Exit. Ledaren för kontoret driver dock verksamheten vidare fristående från Exit. Diskussioner förs om att utveckla ett närmare samarbete med kommunen.

I juni 2001 lades även lokalkontoret i Helsingborg ner som en del av Exit. Ledaren för kontoret sökte en ny huvudman för verksamheten och i juni meddelade Helsingborgs kommun att de kommer att finansiera åtminstone en del av verksamheten fram till slutet av år 2001.

Varför lades lokalkontoren ner så snart efter att de inrättats? Enligt Exit beror det i första hand på ekonomiska svårigheter. Organisationens intäkter har inte räckt till för att finansiera kontor på fyra olika ställen. Exit fick i och för sig ett utökat anslag från regeringen för år 2001 för att kunna öka den regionala spridningen. Men det anslaget var inte så stort att det kunde täcka kostnaderna för tre nya lokalkontor med sex anställda. Exits avsikt var att lokalkontoren delvis skulle finansieras genom att de anställda höll föreläsningar i skolor och för andra intresserade. Det tog emellertid längre tid att bygga upp en sådan verksamhet än vad man hade räknat med. I Motala har man dock lyckats. Det beror, enligt företrädare för Exit, till stor del på att personalen i Motala har en bredare kompetens än personalen i Karlskrona och Helsingborg. Det har lett till att man i Motala kunnat ta fler olika slag av uppdrag än i de båda andra städerna.

Det har också funnits organisatoriska problem, när det gäller verksamheten och personalen. Ansvaret för verksamheten på lokalkontoren

har legat på Exit i Stockholm. Det geografiska avståndet mellan orterna har bidragit till svårigheterna att koordinera verksamheten. Problemen har dock varit mindre i Motala än på de båda andra lokalkontoren. Eftersom ledaren för lokalkontoret i Motala är stationerad även i Stockholm och arbetar som terapeut för hela Exit, finns det en ständig kontakt och ett erfarenhetsutbyte mellan henne och ledningen i Stockholm. Det har underlättat samsyn och gemensam planering.

Hög personalomsättning

Ett påtagligt problem inom Exit är personalomsättningen, som hittills varit mycket hög. Personal har löpande anställts och sedan slutat efter relativt kort tid. Tre har slutat för att lokalkontor lagts ner, men omsättningen har varit stor även i Stockholm. Av de tretton personer som anställts inom organisationen sedan starten, har sju slutat. Av dem som slutat har fyra avhoppbakgrund och tre annan bakgrund. Dessutom är Exits administratör i Stockholm tjänstledig och arbetar med andra arbetsuppgifter i Fryshuset under sommarmånaderna 2001. Det är ovisst om hon kommer att återgå till Exit i höst. Som framgår av tabell 1 har alla som rekryterades under de två första budgetåren slutat, liksom nästan hälften av dem som började under innevarande budgetår.

Tabell 1. Personer som anställts vid Exit sedan starten år 1998.

Juli 1998–december 1999	År 2000	År 2001
Person 1 → slutat	Person 2* → slutat	Person 5* → slutat
	Person 3* → slutat	Person 6 → slutat
	Person 4 → slutat	Person 7* → slutat
		Person 8 → tjänstledig
		Person 9
		Person 10
		Person 11*
		Person 12*
		Person 13* ← börjat

* avhoppare

Exits organisation är ganska typisk för dem som startas av eldsjäljar. En svaghet är ofta bristen på administrativ erfarenhet och svårigheter att leda personal, något som tar sig uttryck i hög personalomsättning och i svårigheter vid regional utvidgning. Styrka och svaghet i dessa slags organisationer är emellertid delar av samma mynt. Det innebär att man bör beakta båda dessa aspekter vid analysen av hur en sådan organisation bäst bör stödjas.

Hur Exit är organiserat i dag

Fryshuset huvudman

Stiftelsen KFUM Söder Fryshuset är huvudman för Exit. Fryshuset undertecknar alla viktiga handlingar och har både ekonomiskt ansvar och personalansvar för Exit. Fryshusets ekonomienhet har hand om in- och utbetalningar, liksom om den övergripande ekonomiska redovisningen. Det dagliga ansvaret för verksamheten är dock delegerat till Exits ledare Kent Lindahl, som leder och fördelar arbetet inom Exit, och har ansvaret för kontakterna utåt. Därutöver hade de tre lokalkontoren var sin ledare.

Personal med olika typer av kompetens

En *administratör* anställdes i januari 2001 med uppgift att under projektledarens ledning organisera och samordna arbetet på kontoret. Som nämnts ovan är hon dock tjänstledig sommaren 2001 och det är osäkert om hon kommer tillbaka. Det finns också en *kontorist*, som även fungerar som kontaktperson för de unga flickor, som hör av sig till Exit och vill ha hjälp att lämna Vit maktvärlden.

Den *terapeut* som Exit anställt är utbildad socionom och har lång erfarenhet av att arbeta med såväl barn och ungdomar som med vuxna. Hon har flera olika arbetsuppgifter inom Exit. Hon fungerar som stöd åt avhoppare och föräldrar men verkar också inåt som stöd åt anställda inom den egna organisationen. Därutöver leder hon kontoret i Motala.

De tre *kontaktpersoner*, som i dag finns inom Exit, har i uppgift att vara ett stöd för avhopparna. Det sker oftast genom samtal, både personligen och per telefon. De ordnar också en del gemensamma aktiviteter för avhopparna och stödjer föräldrar, som har barn i Vit maktvärlden. Dessutom föreläser de, framför allt för elever i grundskolor och på gymnasier, om Vit maktvärlden och konsekvenserna av att tillhöra den.

Med ett undantag har Exits kontaktpersoner varit män i 20-årsåldern. De har alla själva tillhört Vit maktvärlden och hoppat av för ett eller ett par år sedan. De flesta har under sin tid i den världen varit inblandade i våld och kriminalitet och har också missbrukat alkohol. De vet hur det känns att leva med hat, våld, kriminalitet och missbruk och kan visa avhopparna att det går att ta sig ur en destruktiv livsstil. De är också i samma ålder som avhopparna, vilket gör det lättare för dem att knyta kontakt med varandra.

Att kontaktpersonerna i regel är så unga innebär emellertid också att de saknar den kunskap och erfarenhet som kommer med ålder och mognad. De flesta av dem saknar dessutom utbildning och har inte heller någon längre erfarenhet av arbetslivet.

För närvarande (juni 2001) har Exit sju anställda: en chef, en terapeut/ledare för kontoret i Motala, en kontorist/kontaktperson för flickor, tre kontaktpersoner och en administratör (tjänstledig).

Exits verksamhet för avhopparna

125 avhoppare har fått hjälp sedan starten

Från starten 1998 fram till april 2001 hade, enligt Exits noteringar, 133 personer bett om hjälp med att hoppa av från Vit maktvärlden. Av dem hade 125 personer hoppat av och därmed lämnat Vit maktvärlden helt. Av de återstående åtta personerna hade fyra gått tillbaka till Vit maktvärlden, en anslutit sig till en outlaw MC-klubb och två fastnat i narkotikamissbruk. En av dem hade dock så småningom fått hjälp av Frälsningsarmén och är nu fri från missbruk.

Det finns också personer som har tagit kontakt med Exit någon enstaka gång utan att uppge namn och utan att höra av sig igen. Exit uppskattar att det kan röra sig om sammanlagt 20 – 30 personer under de tre åren.

Kriminalitet och missbruk bland avhopparna

Tabell 2 visar att omkring hälften av avhopparna hade missbruksproblem, oftast med alkohol men ibland även med andra droger. Vidare hade tre fjärdedelar av ungdomarna begått brott före avhoppet, varav hälften också hade blivit dömda för brott. Ingen hade, enligt Exit, begått brott efter avhoppet.⁴ Beskrivningarna gäller dem som hoppar av med hjälp av Exit. De gäller däremot inte medlemmar i Vit maktvärlden, eftersom det inte finns några motsvarande uppgifter om dem.

⁴ Statistiken grundas på uppgifter som avhopparna själva lämnat till Exit, och som sammanställts anonymt av Exit för BRÅ:s räkning.

Tabell 2. Avhopparnas bakgrund⁵ – egna uppgifter till Exit om missbruk, domar för brott och brottslighet (inklusive de brott de dömts för). Procent av samtliga. N=125

	Andel
<i>Missbruk</i>	
Alkohol	40
Alkohol och droger	13
Varken alkohol eller andra droger	47
<i>Dömda för brott före avhoppet</i>	
Ja	48
Nej	52
<i>Självrapporterad brottslighet</i>	
Hets mot folkgrupp	75
Misshandel	69
Olaga hot	42
Inbrott	38
Grovt våld	30
Skadegörelse	25
Rån	5

Som framgår av tabell 3 var två tredjedelar av avhopparna mellan 18 och 25 år när de tog kontakt med Exit. De allra flesta hade varit med i Vit maktvärlden i mellan två och fem år. De flesta, drygt 70 procent var mellan 12 och 18 år vid inträdet i Vit maktvärlden. Över 90 procent var män och en femtedel av dem hade haft ledande⁶ positioner inom Vit maktvärlden. En tredjedel av avhopparna kom från Stockholms län, övriga från större eller mindre orter, främst i mellersta och södra Sverige. Totalt var 14 län representerade bland avhopparna.

⁵ Statistiken grundas på uppgifter som avhopparna själva lämnat till Exit, och som sammanställts anonymt av Exit för BRÅ:s räkning.

⁶ Med ledande avser Exit att de varit tongivande i Vit Maktgrupperna på hemorten

Tabell 3. Avhopparnas⁷ bakgrund – egna uppgifter till Exit om hemort, kön, tid och position i Vit maktvärlden, samt ålder vid första kontakten med Exit. Procent av samtliga. N=125

	Andel
<i>Hemort</i>	
Stockholm	30
Övriga landet	70
<i>Kön</i>	
Män	94
Kvinnor	6
<i>Ålder vid inträdet i Vit maktvärlden</i>	
12-15 år	36
16-18 år	35
19-28 år	29
<i>Ålder vid första kontakten med Exit</i>	
15-17 år	19
18-19 år	29
20-22 år	23
23-25 år	20
26-32 år	9
<i>Tid i Vit maktvärlden</i>	
0,5-1 år	20
2-3 år	43
4-5 år	26
6-15 år	11
<i>Position i Vit maktvärlden</i>	
Ledande ⁸	19
Icke ledande	81

Vägen ut – fem faser

Enligt Exit har de ungdomar, som väljer att lämna Vit maktvärlden på ett eller annat sätt, kommit fram till att medlemskapet fått obehagliga

⁷ Statistiken grundas på uppgifter som avhopparna själva lämnat till Exit, och som sammanställts anonymt av Exit för BRÅ:s räkning.

⁸ Med ledande avser Exit att personen varit tongivande i Vit maktgrupperna på hemorten.

konsekvenser. De kan ha blivit fast för brott, och insett att de kommer att hamna i fängelse så småningom. För andra har hatet, våldet eller missbruket fått en omfattning, som de inte längre kan hantera. Det är i detta läge, när individen ska ta sig från den destruktiva gruppen, som organisationer som Exit kan ha betydelse.

Vägen ut ur Vit maktvärlden kan enligt Exit ses som en process i fem faser. De två första faserna kan beskrivas som ”vägen bort från Vit maktvärlden” och de tre sista faserna som ”vägen tillbaka till samhället”, praktiskt, socialt och känslomässigt.

Dessa faser, som bygger på subjektiva bedömningar av Exits anställda, används här som en ram för att beskriva Exits insatser och de förändringar avhopparna går igenom. Gränserna mellan de olika faserna är dock i många fall flytande.

- *Motiveringsfas.* De unga har ännu inte lämnat Vit maktvärlden, men har börjat tvivla. Ofta har det hänt någonting i deras liv eller de har fått någon impuls, som har lett till att de har börjat ifrågasätta livet i gruppen. De tar kontakt med Exit, oftast per telefon, och ställer oftast frågor av typen ”Vad skulle hända om jag hoppade av?” och ”Vad skulle Exit kunna göra för mig?”
- *Avhoppfas.* I denna fas har de fattat beslutet att lämna Vit maktvärlden. En del har redan lämnat gruppen innan de tar kontakt med Exit, andra behöver hjälp att genomföra avhoppet i praktiken. Det är vanligt att avhopparna utsätts för hot från dem som är kvar i Vit maktvärlden. I och med avhoppet förlorar de också hela sitt sociala nätverk. Denna tid är ofta kaotisk för avhopparna. De behöver framför allt någon att prata med, någon som förstår deras situation. De behöver också hjälp att bedöma hotbilden – kanske också hjälp att flytta till annan ort – och de behöver ofta ekonomisk hjälp. De behöver också hjälp att få kontakt med människor utanför Vit maktvärlden.
- *Etableringsfas.* I denna fas är själva avhoppet ett avslutat kapitel. Försörjningen är ordnad, antingen genom att de bor hemma eller har socialbidrag. Ett fåtal har arbete och en del studerar eller har praktikplats. Några har inte lyckats skapa någon ordnad sysselsättning ännu. De har klippt av alla kontakter med Vit maktvärlden, liksom med sina forna kamrater där. Socialt befinner de sig enligt Exit i ett ingenmansland – de gamla sociala kontakterna är brutna, förhållandet till familjen och släkten är ofta dåligt efter tiden i Vit maktvärlden, och några andra kontakter har de oftast inte. Känslomässigt har de ofta tomhets känslor – telefonen ringer inte, de har inga vänner. Många är ofta rädda och vågar inte gå ut på kvällarna utan sitter mest hemma.

- *Reflektionsfas.* I denna fas börjar det gå upp för avhopparna, vad de har gjort under tiden i Vit maktvärlden. Många har ångest, är nedstämda eller har sömnsvårigheter, en del har också alkoholproblem. De har behov av att prata om sina upplevelser och tankar. En del har själva deltagit i våld, andra har varit vittnen till traumatiska händelser, som inbegripit hot och våld, och för ytterligare andra handlar det om rädsla och hat. De behöver få hjälp att handskas med impulser, sin brist på tillit till omgivningen och omgivningens brist på tillit till dem.
- *Stabiliseringsfas.* Denna fas kännetecknas av att avhopparna har fått ett ”normalt” liv med arbete eller studier, ibland också familj. De avhåller sig från alkohol och andra droger. De inser vad de har gjort, och har valt en annan väg, bort från hat, våld, brottslighet och missbruk. Många är rädda för att deras gamla liv ska rasera deras nya. Varje kontakt med nya människor aktualiserar rädslan. Skuld känslor och skam över det som de deltagit i, finns med under lång tid framöver.

De flesta avhoppare tar den första kontakten med Exit i motiveringsfasen eller avhopparfasen. Några kontaktar Exit i en senare fas, när de behöver ha någon att utbyta tankar med.

Kontakten varar oftast i ett halvt till ett år

Avhopparna har i regel ganska långvariga kontakter med Exit. Hälften hade kontakt med Exit i mellan ett halvt och ett år. Som framgår av tabell 4 varierar kontakternas längd mellan någon månad upp till tre år.

I april 2001 hade Exit aktiv kontakt med cirka 40 avhoppare. Många av dem som inte längre hade akuta behov av stöd eller hjälp fortsätter dock enligt Exit att hålla kontakten under lång tid efteråt, i vissa fall ganska ofta och i andra mer eller mindre sporadiskt.

Tabell 4. Hur lång tid avhopparna hade kontakt med Exit. Procent av samtliga. N=125

Kontaktens längd	Andel
Högst en månad	5
1-6 månader	30
7-12 månader	50
14 månader-3 år	15

Exits insatser i olika faser

Exit arbetar med ett fempunktsprogram som bygger på de behov som avhopparna har i de olika faserna.

- *Motiveringsfasen.* Sett ur Exits perspektiv är detta framför allt en informationsfas. Alla kontakter sker på den unges villkor. Det är den som tagit initiativet som ställer frågorna och Exit som svarar. Exit berättar hur man arbetar och inbjuder till studiebesök. De unga erbjuds att få tala med en kontaktperson som ”har varit där du är nu och vet hur det är”. Exit berättar också vilka konsekvenser medlemskapet i Vit maktvärlden innebär och frågar om den unge är beredd att ta dem. I de fall den unge ännu inte har bestämt sig men vill fortsätta prata med kontaktpersonen på Exit, så fortsätter kontakten. Däremot får de inte delta i gemensamma aktiviteter innan de har hoppat av.
- *Avhoppfasen.* Tillsammans med avhopparna och i samarbete med berörda myndigheter, oftast polisen och socialtjänsten, gör Exit först en analys av hotbilden och bedömer om de behöver skyddad identitet och flyttning till annan ort eller om de kan bo kvar på hemorten. Praktiska frågor som till exempel pengar till uppehälle diskuteras. Många får hjälp av Exit att kontakta sociala myndigheter för att få socialbidrag. Frågan om det finns någon på hemorten, en polis, släkting, fritidsledare eller någon annan som de har förtroende för och som kan vara villiga att stötta dem under en tid, tas också upp. Under denna tid har de en kontaktperson på Exit som de kan nå per telefon dygnet runt. Samtalen med kontaktpersonerna handlar ofta om vardagliga saker som hur de har haft det under dagen och vad de har tänkt på. Under denna tid kommer också sådant som är tungt och svårt att bära på fram, liksom tvivlen på att de kommer att klara av att lämna organisationen och komma tillbaka till samhället. Kontaktpersonens roll under denna tid är enligt Exit att vara kompis, samtalspartner och länk tillbaka till samhället. Med dem kan avhopparna prata om värderingar, existensiella frågor, tankar om framtiden och det förflutna.
- *Etableringsfasen.* Enligt Exit är kontaktpersonerna i detta skede den viktigaste länken till det nya livet. För avhopparna innebär det att de har en jämnårig att prata med, både om allmänna saker och om sina tankar och funderingar. Exit arrangerar också gemensamma fritidsaktiviteter för avhoppare, som studiebesök, lägervistelse, paintball eller annat. Ibland görs aktiviteterna tillsammans med andra ungdomar, som inte har tillhört någon främlingsfientlig organisation. Aktiviteterna är dock av ekonomiska skäl få, eftersom de i regel innebär kostsamma resor. Även under aktiviteterna pågår enligt Exit ständigt diskussioner och samtal. I

en del fall förekommer myndighetskontakter, särskilt med sociala myndigheter.

- *Reflektionsfasen.* En del avhoppare har stort behov av att ventiler sina tankar och upplevelser under tiden i Vit maktvärlden. Andra är mera ovilliga, och enligt Exit försöker man då "puffa" på dem. Sedan Exit har fått en terapeut ges hjälp också i form av behandlingsinriktade samtal. Genom samtalen får avhopparna möjlighet att reflektera över hur de har kommit in i Vit maktvärlden, varifrån hatet och utanförskapet har kommit och hur de ska gå vidare. Enligt Exit försvinner ofta en stor del av de rasistiska åsikterna under denna process.
- *Stabiliseringsfasen.* I denna fas arbetar inte Exit längre med avhopparna. Däremot upprätthåller många avhoppare en ganska regelbunden kontakt med kontaktpersonerna.

Samtal om attityder

De rasistiska och nazistiska åsikterna hör enligt Exit samman med den världsbild som finns inom Vit maktvärlden och som utgör en sammanhållande länk mellan medlemmarna. Alla utanför gruppen ses som fiender. Enligt Exit hade de flesta gått med i gruppen för att få del av gemenskapen, inte för att de hade rasistiska åsikter och ville möta likasinnade. Ju längre tid de var med i gruppen, desto mera av gruppens åsikter införlivade de med sina egna. Beslutet att lämna Vit maktvärlden innebär att avhopparna också kommer bort från den miljön. För en del innebär avhoppet att de samtidigt börjar släppa en del av sina åsikter. För andra tar det lång tid att förändra världsbilden.

Från Exits sida lägger man därför mycket vikt vid att sakligt diskutera dessa frågor med avhopparna och inte avfärda dem. Man tar även upp frågor om människors lika värde och ifrågasätter fördomar och rasistiska skämt. Möten mellan avhoppare och invandrare ordnas och man pekar också på konsekvenserna av att gå omkring och hata människor.

Flickorna bland avhopparna

I och med att två kvinnor anställdes på Exit i början av 2001, en terapeut och en ung kontorist, har flera flickor börjat söka sig till Exit. Fram till och med juni 2001 hade sammanlagt sju flickor sökt sig till Exits lokalkontor i Motala.

Generellt har en mycket liten andel av dem som sökt sig till Exit varit flickor. En orsak är att Vit maktvärlden till största delen består av pojkar, antalet flickor är förhållandevis litet. En annan orsak är, att flickornas roll i Vit maktvärlden skiljer sig från pojkarnas. De är ofta flickvänner till

nazister, men inte alltid själva så engagerade i Vit maktvärlden. När det tar slut med en pojke, fortsätter de ofta in i nya förhållanden med andra pojkar i gruppen.

Gemensamt för de flesta av de flickor Exit varit i kontakt med, är att de har dålig kontakt med sina föräldrar. I allmänhet är flickorna inte kriminellt belastade eller missbrukare. De vänder enligt Exit i stället problemen inåt och har det psykiskt svårt, något som till exempel tar sig uttryck i form av ätstörningar och i att en del rispar sig. De är ganska ensamma, både i familjen, skolan och bland kamraterna och får sin status från de pojkar de är tillsammans med.

Eftersom Exits kontaktpersoner till största delen har utgörs av unga manliga avhoppare från samma slags grupper som deras tidigare pojkvänner tillhört, är det svårt för flickorna att anförtro sig till dem. Även de aktiviteter som Exit anordnar har varit inriktade på pojkarnas intressen och behov, som till exempel gocart, paintball eller överlevnadskurser.

Flickorna är enligt Exit inte intresserade av aktiviteter på det sättet. De vill i stället träffas och sitta och prata med varandra och kanske samlas kring någon gemensam sysselsättning. Enligt Exit är det stora skillnader mellan flickornas och pojkarnas problem, behov och beteende. Medan pojkarna i regel aktivt tar för sig av den hjälp som erbjuds, drar sig flickorna undan. Flickorna vill helst också undvika grupper även med andra flickor och vill helst träffa Exits personal på tu man hand.

Därför arbetar Exit framför allt med samtal med flickorna, oftast en och en. En gemensam aktivitet genomfördes på försommaren, då de två kvinnorna från Exit också tog med alla sju kvinnliga avhoppare till en annan stad under två dagar, bodde på vandrarhem, gjorde utflykter, lagade mat tillsammans och satt och pratade.

Exit har dock även tidigare nått flickor i Vit maktvärlden genom föreläsningar. I en intervju berättade en lärare, som undervisade på ett individuellt gymnasieprogram med bara flickor i klassen, om resultatet av en temadag där två kontaktpersoner från Exit hade föreläst:

”Det fanns nazisttendenser i klassen. Två tjejer var flickvänner till nazister och mera engagerade i rörelsen, medan de övriga åtta bara hade snacket. Det var en jättebra dag, våra erfarenheter är enbart positiva. Det som hände var att snacket ändrades i klassen. De som bara snackade så, utan att själva tillhöra de här grupperna, lade av att snacka så direkt efter. Efter en termin slutade de två som hade varit flickvänner till nazister att umgås i sådana kretsar.”

Totalt sett är det dock enligt Exit en verksamhet som byggts upp av män och som är starkt inriktad på mäns behov. De flickor som har behövt hjälp, har först under senare tid kunnat få det stöd de behöver.

Effekter av Exits arbete med avhopparna

De flesta når reflektions- eller stabiliseringsfasen

Som framgår av tabell 5, tar de flesta avhoppare den första kontakten med Exit i motiveringsfasen eller avhoppfasen. Några kontaktar Exit i en senare fas, när de behöver ha någon att utbyta tankar med.

När kontakten med Exit har avslutats, har enligt Exits bedömning två tredjedelar av avhopparna kommit till reflektionsfasen eller stabiliseringsfasen. I ett fall, där Exit hade tappat kontakten med avhopparen, kunde ingen bedömning göras.

Tabell 5. Fas när kontakten med Exit inleddes respektive avslutades. Procent. N för inledande=125, N för avslutande=83.

Fas	Andel vid inledning	Andel vid avslutning
Motiveringsfas	43	5
Avhoppfas	40	-
Etableringsfas	14	28
Reflektionsfas	2	42
Stabiliseringsfas	-	25

Hur mycket förändrades avhopparnas attityder?

Fjorton avhoppare har intervjuats om hur mycket de ansåg sig ha förändrats efter kontakten med Exit. De intervjuade avhopparna utgör inte ett slumpmässigt urval, varför citaten bör ses som illustrationer till de förändringar som de genomgick under kontakten med Exit och inte som statistiska beskrivningar.

För de flesta tar det lång tid att förändra sina åsikter och övertygelser. Som framgår av citaten är det en stor variation mellan olika personer när det gäller hur mycket de förändrats efter kontakten med Exit, alltifrån den som säger att han har kvar sina åsikter men inte längre ger uttryck för dem, till den som har ändrat hela sin världsbild.

I de första fem intervjuerna tillfrågades avhopparna om de hade förändrat sina åsikter, men i de påföljande valdes en mera neutralt formulerad fråga, nämligen om de hade förändrats efter kontakten med Exit, och i så fall på vilket sätt. Denna fråga var allmänt hållen, och de intervjuade valde själva vilken eller vilka aspekter de tog upp.

Har dina åsikter förändrats efter kontakten med Exit?

”Åsikterna har mycket med stolthet att göra – man vill inte erkänna att man har haft fel. Han (kontaktpersonen) hade varit i samma sits själv, det är inte samma sak som att gå till en socionom, som inte begriper vad det är. Han (kontaktpersonen) sade inget om åsikterna direkt. Han sa att ’du lever bara en gång, ta tillvara dina möjligheter. Om du möter människor som du ogillar, så behöver du inte visa vad du tycker.’ Och så småningom så försvann åsikterna av sig själva”.

”Jag har åsikterna kvar – dem blir jag aldrig av med. Jag hatar bögar, så jag har bögfobin kvar. Däremot så tror jag väl inte så mycket på det där med judarna – judetankarna är mer borta. Invandrare, ja det finns ju de som är bra och det är ju okej att de bor här. Fast inte de andra. (Så du har en mera nyanserad bild av invandrare nu?) Ja, det kan man väl säga.”

”Jag diskuterade åsikterna mycket med dem från Exit och med andra avhoppare, när vi träffades på olika aktiviteter. Det var så jag bearbetade mina åsikter. I dag har jag nya vänner, som tycker annorlunda, och själv har jag inte mycket kvar av mina gamla åsikter. Praktiskt taget inga. Har kanske lite svårt för bögar fortfarande, men de har ju också rätt att leva... Nu har jag också kompisar med invandrarbakgrund, och har inga av mina gamla åsikter kvar när det gäller dem.”

”Jag har samma kompisar fortfarande. Jag har inte samma åsikter som förut, men jag gillar fortfarande inte det mångkulturella samhället. Däremot har jag aldrig haft något emot homosexuella. Det fick jag dölja när jag var med i Vit maktgruppen – jag har aldrig haft något emot dem, men jag fick köpa hela paketet, inklusive homofobin, när jag var med i gruppen.”

”Jag gillar inte bögar, men jag handlar inte längre rasistiskt, så jag säger inte vad jag tycker.”

Har du förändrats efter kontakten med Exit? I så fall på vilket sätt?

”Jag har blivit utåtriktad, glad, mitt hat har försvunnit. Och nykterist! Har inte samma invandrarfientlighet – hatet och den politiska synen hängde ihop. Alla har samma bakgrund – man har blivit sviken, har en trasslig skolgång, kommer in i gänget, får en självkänsla för första gången i gruppen. Det är en livslögn, som man offrar allt för, all din tro och åsikt. Ju längre tid man är med i gruppen, desto svårare är det att lämna den. Man dras tillbaka som en magnet hela tiden. Man ser alla utanför gruppen som fiender. Det är som en frihet, när jag kan sitta och prata med en invandrare. Det känns som om att jag har kommit ut ur en garderob.”

”Missbruket har blivit mindre, jag har blivit mindre aggressiv, fått längre stubin.”

”Ja, absolut, jag har blivit mera social, kommer ut mera och träffar mera folk. Mitt självförtroende har vuxit i och med att jag har åkt runt och föreläst. Jag har ändrat mina åsikter om invandrare ganska mycket, och jag har fått en stadigare grund att stå på.”

”Inte så mycket – man har börjat att se över ens åsikter. Har börjat se problemen från andra vinklar, om rätt och fel.”

”Hur mycket som helst, börjat hitta mig själv. Har blivit mera tolerant mot samhället och andra människor. Fått en annan världsbild, har inga önskningar om att gå tillbaka.”

Avhopparnas syn på Exits arbete

Ytterligare tre frågor ställdes under intervjuerna, nämligen vad Exit har betytt, vad det skulle ha inneburit om Exit inte hade funnits, och hur de värderade Exits insatser på en skala från ett till tio. Fortfarande rör det sig inte om något slumpmässigt urval av dem Exit haft kontakt med. I vilken utsträckning de är typiska för andra avhoppare är inte möjligt att veta.

Enligt intervjuerna har Exit haft en mycket stor betydelse, känslomässigt, socialt och praktiskt. Det ömsesidiga igenkännandet är viktigt – de kände att de blev förstådda och kände igen sig i kontaktpersonernas liv och tankar. De var också oerhört ensamma och hade ingen annan att tala med.

Genom de gemensamma aktiviteter som Exit anordnade, kunde de få kontakt med andra jämnåriga, både avhoppare och andra ungdomar. Praktiskt innebar kontakten med Exit skydd och hjälp, när de hotades av sina forna kamrater.

”Det var skönt att känna att jag hade en fristad – om allt går åt helvete, så har jag någonstans att ta vägen, där jag kunde gömma mig tills de tröttnade”.

Knappast någon av de intervjuade avhopparna trodde att de skulle ha klarat att ta sig ur Vit maktvärlden utan Exits hjälp. Att döma av intervjuerna har Exit haft en avgörande betydelse för deras möjligheter att lämna Vit maktvärlden, brottslighet och missbruk. Ett återkommande tema var ensamheten efter avhoppet. Om Exit inte hade funnits, hade ensamheten drivit dem tillbaka in i gruppen.

”Om jag inte hade tagit kontakt med Exit, så hade det varit stor risk att jag hade halkat tillbaka – vitsen med att gå till Exit var att avhoppet skulle bli offentligt, att bränna broarna, så att jag inte skulle kunna gå tillbaka.”

Annars hade ensamheten drivit mig tillbaka. Jag saknar fortfarande mina gamla kompisar – när jag får syn på dem kan jag tänka ”fan vad kul att se dem”, men i nästa ögonblick vet jag att de hatar mig och tycker att jag förtjänar att dö för mitt förräderi”.

”Det hade varit mycket svårare. Svårt att säga om jag hade hoppat av då. Jag hade nog inte gått kvar i skolan, hade fortsatt med brott och propagerat för nazismen.”

”Då hade jag nog varit kvar i gamla banor. Det som var bra var, att det var någon som hade varit i samma situation och hoppat av, för jag hade så grova åsikter. De på Exit hade varit i samma sits. Om han (kontaktpersonen) kunde hoppa av, så kunde jag, det var inget nöje att vara kvar i de banorna.”

Av de elva personer som satte betyg på Exit, gav åtta personer ett betyg mellan åtta och tio. De tre, som gav ett lägre betyg, hänvisade till Exits stora arbetsbörda.

”På tio, för att det är tack vare dem jag står här nu och har slutat med allt annat dumt som jag gjorde tidigare.”

”Jag skulle ge dem åtta eller nio för att de har stöttat, för att de ser människan bakom fasaden, för att de ser människan, inte handlingarna.”

”Jag har personligen fått all hjälp, men om det gäller Exit så skulle jag sätta en åtta för att de har för lite pengar till verksamheten. Såna som Kent jobbar ihjäl sig, de skulle behöva mera personal. Sen behöver de också flera terapeuter, för alla som har levt ett sånt här liv behöver terapeutisk hjälp för att komma vidare. Jag ser små nazister runt om på stan – de behöver den nyckel som Exit har.”

Exits verksamhet för föräldrar till ungdomar i Vit maktvärlden

Enligt Exits bedömning har de i genomsnitt haft två eller tre samtal i veckan från föräldrar, som har eller har haft ungdomar i Vit maktvärlden. Under det senaste halvåret har antalet samtal från föräldrar ökat till ungefär fem eller sex samtal i veckan. Grovt räknat innebär det att Exit har haft omkring 300 – 400 samtal med föräldrar under de tre åren. Hur många föräldrar som har kontaktat Exit är svårt att uppskatta.

På Exit uppskattar man att ungefär hälften av samtalen kommer från föräldrar som hör av sig en eller två gånger. De övriga samtalen kommer från föräldrar som har fler och tätare kontakter med Exit. En mindre grupp, kanske tio procent av samtalen, kommer från föräldrar som har många kontakter med Exit, minst tio samtal.

I april 2001, när datainsamlingen till denna undersökning gjordes, hade Exit en pågående kontinuerlig kontakt med föräldrar i 19 familjer. I sex av familjerna var ungdomarna kvar i främlingsfientliga grupper. I de övriga elva familjerna hade ungdomarna hoppat av, men föräldrarna – och ungdomarna – behövde fortfarande stöd.

Vilken hjälp får föräldrarna? Exit förklarar för dem vad det är som deras barn har råkat in i, och ger råd om hur de ska förhålla sig gentemot barnen. Exit frågar alltid föräldrarna om de vill ha kontakt med föräldragruppen i Klippan, som är en sammanslutning av föräldrar till ungdomar i Vit maktvärlden. I de fall föräldrarna inte vill ha kontakt med föräldragruppen, fortsätter Exit att ha kontakt med de enskilda föräldrarna.

Föräldrarna nöjda med Exits arbete

Åtta föräldrar intervjuades av BRÅ. De som intervjuades representerar bara sig själva. I vilken utsträckning de är typiska för andra föräldrar är inte möjligt att veta. Trots det ger intervjuerna en inblick i hur just dessa föräldrar uppfattade den hjälp de fick av Exit och vilken roll Exit har spelat för dem.

Generellt ansåg de intervjuade föräldrarna att de fick mycket stöd från Exit – indirekt genom att deras barn fick hjälp, direkt genom att de hade kunnat ringa och få stöd och hjälp att bättre förstå och bemöta sina barn.

”Det har betytt allt för mig. Det var egentligen Exit som hjälpte mig att förstå hur välartade ungdomar kan välja att råka in i det här. Han lärde mig också ett annat sätt att prata med barnen än vad jag tidigare haft. Tidigare gav jag mig in i diskussioner om ideologier och annat. Han lärde mig att i stället tala om vilka val ungdomar kan göra i livet och vilka konsekvenser det kan få.”

”De stöttar en hela vägen och jag vet att jag kan ringa mitt i natten om jag behöver prata.”

”Det var ett akut skede, och vi visste inte hur vi skulle handskas med det, en farlig situation hade uppstått. Exit tog det allvarligt, reste hit och gick och pratade med vår son och hans kompis.”

De flesta föräldrar hade svårt att föreställa sig vad de skulle ha gjort om inte Exit hade funnits. Flera hade försökt att få hjälp av andra myndigheter, utan att lyckas.

”Ja, käre nån, då hade det gått åt helvete rent ut sagt. Det känner jag som förälder. Vi har kämpat i så många år utan att få hjälp av varken socialen eller polisen. Ständig oro. Han var fruktansvärt hjärntvättad. Man ser sin son förändra sig och det går fort, man är så maktlös och orolig.”

”Jag hade inte fått hjälp någonstans. Jag fick ingen hjälp från skolan, de stod helt handfallna. Jag var i kontakt med sociala myndigheter och dit kunde han komma för samtal, vilket han absolut inte ville, och polisen kunde inte göra något så länge han inte gjorde något kriminellt. Hade jag inte fått den här hjälpen (från Exit), då vet man inte hur långt det hade kunnat gå – det hade kunnat gå hur långt som helst. Den här hjälpen har varit ovärderlig för mig.”

Alla de intervjuade föräldrarna gav Exit högt betyg.

”Det blir en tia. Det är mycket bra, jag tycker att det är så värdefullt så det är inte klokt!”

”Den siffran blir väldigt hög. Jag har fått den stöttning och hjälp jag har behövt. Jag vet att de finns där och det betyder väldigt mycket. De på Exit har själva varit i samma situation som avhopparna och kan hjälpa andra vidare. De vet hur det känns och kan ge den rätta vägledningen. Socialförvaltningen har ingen aning om vad det innebär att hoppa av, men det gör Exit.”

Exits föreläsnings- och utbildningsverksamhet

Efterfrågan på föreläsningar och utbildningar är enligt Exit större än deras möjligheter att medverka. I juni 2001 beräknade Exit att de avböjde ungefär 25 procent av alla förfrågningar om medverkan.

Fram till och med april 2001 föreläste Exit, medverkade i utbildningar och hjälpte till att upprätta handlingsplaner vid 179 tillfällen runt om i landet. Vilka uppdragsgivarna är framgår av tabell 6.

Tabell 6. Exits uppdragsgivare vid föreläsningar och kunskapsförmedling, samt fördelning av totalt 179 tillfällen*.

	Antal
Lärosäten (skolor, folkhögskolor och högskolor)	113
Kommuner och kommunförbund	14
Religiösa samfund (Svenska kyrkan, Frälsningsarmén, etc)	10
Ideella/kulturella organisationer (Röda Korset, teatrar, etc)	8
Övriga (fackförbund, polisen, försvaret, etc)	34

* Sammanställningen baseras på kopior på de fakturaunderlag, som skickats till Fryshusets ekonomienhet.

Utöver detta har Exit enligt uppgift ställt upp i olika sammanhang utan att ta betalt, både i Sverige och internationellt.

Föreläsningar och utbildningar

De föreläsningar och utbildningar som Exit håller runt om i landet fokuseras på två slag av frågor, dels en beskrivning av Vit maktvärlden, dels vilka åtgärder som kan vidtas. Enligt Exit tas båda dessa frågor upp, men vid enstaka tillfällen ligger tyngdpunkten framför allt på den första frågan.

Föreläsningarna i skolan hålls i regel av kontaktpersonerna, som föreläser för elever, skolpersonal och föräldrar. Utgångspunkten är deras egna erfarenheter av att tillhöra Vit maktvärlden och vägen ut ur den, liksom Exits roll. De talar om konsekvenserna av att gå in i Vit maktvärlden, om hur dessa grupper fungerar, hur de rekryterar nya medlemmar och vilka symboler de använder. De tar också upp hur skolan bör förhålla sig, när de har ungdomar som tillhör dessa grupper eller som befinner sig i riskzonen.

När det däremot gäller mera långsiktiga åtaganden, som utbildningar eller ett mera utvecklat samarbete med skolor, kommuner eller andra, ligger tyngdpunkten på åtgärder. Kontakten och arbetet sköts i regel av Exits ledare

eller terapeut. I dessa fall lägger man i samråd med uppdragsgivaren upp programmet utifrån problem eller behov. Några kommuner och ett par stadsdelsnämnder har inlett ett mera långsiktigt samarbete med Exit för att få hjälp att utveckla handlingsplaner mot rasism och främlingsfientlighet och ungdomsgång.

Uppdragsgivarnas syn på Exits arbete

För att få reda på vad uppdragsgivarna anser om Exits insatser, genomfördes intervjuer med 24 företrädare för dessa.

Tabell 7. Fördelning av de 24 uppdragstagarna.

Skolor	14
Religiösa samfund	2
Kommunförbund	2
Ungdomsgårdar	2
Övriga (fackförbund, försvaret, Lokala Brå och kriminalvården)	4

Ungefär hälften av de intervjuade uppdragsgivarna anlidade Exit, när de upptäckte att det fanns ungdomar med nynazistiska sympatier bland deras skolelever, ungdomar på fritidsgården eller värnpliktiga.

”En vacker dag kom två killar till skolan i hela munderingen med kläder och symboler och visade helt öppet var de stod. Vi förstod inte innan att det var så allvarligt”.

”Vi hade haft tendenser på ett kompani, ett par killar med nazistiska sympatier bland de värnpliktiga, slagord och musik”.

Vid sådana tillfällen föreläser Exit ofta för elever och skolpersonal på dagen och för föräldrar på kvällen. Exit pratar också enskilt med ungdomar, som befinner sig i riskzonen, antingen på initiativ från dem själva eller från deras föräldrar eller skolan. Samtalen genomförs dock bara om ungdomarna själva vill.

”Vi hade möte i skolan på dagen. Då blev en av de tongivande killarna omvänd på stört, och fungerade som ciceron för kontaktpersonen från Exit i två dagar. Sedan hade vi möte på kvällen med föräldrar, intresserade ortsbor och nynazistiska killar. Exitkillen gick hem i alla församlingar, inte minst i de yrkesförberedande programmen, där vi har störst andel elever med mörkbruna åsikter. Föredraget var också uppskattat av föräldrarna, inte minst av de mest inflytelserika skikten i samhället”.

”Vi kunde se en skillnad sedan Exit hade varit här. Resultatet blev att det lade sig i skolan (uttrycken för nazistiska sympatier), det mer eller mindre försvann. Det är svårt att säga vad som påverkade, eftersom vi vidtog flera åtgärder. Exit bidrog dock starkt.”

Andra bjöd in Exit till exempel i samband med temadagar om ondska, andra världskriget eller krig och fred.

Enligt de intervjuade innebar föreläsningarna att ungdomarna fick klart för sig, varför en del valde att gå in i Vit maktvärlden, och vilka konsekvenser ett sådant val kunde få för hela deras återstående liv.

Exit har också talat med vuxna åhörare, skolpersonal, föräldrar och andra om hur man bör bemöta ungdomar med nazistiska åsikter och sympatier.

”Vi för samtal med dem hela tiden. Vi är mycket noga med att inte stöta ut dem, att inte se dem som nazister utan som individer – att vi gillar dem och ogillar åsikterna. Vi diskuterar också med dem och bemöter deras åsikter. Som en kille som sade att ”det fanns gångjärn på gaskamrarna, som gick utåt, så då hade judarna ju kunnat gå ut”. Det besvarade jag med att det kanske fanns en bom på utsidan, och då sade han att jaha, ja så var det kanske.”

Exit fick mycket positiva omdömen från alla tillfrågade. Av de arton, som gav betyg i siffror, gav fjorton personer ett betyg mellan 9 och 10. Även de som inte gav sifferbetyg var genomgående mycket positiva.

”Svårt att säga, men jag är mycket tacksam för den hjälp jag fick. Utan Exit hade vi haft mycket problem kvar i dag.”

”En tia för det var klockrent, både bland personal, polis, föräldrar, andra vuxna och elever.”

”Utan tvekan en tia. Mycket kunniga, utåtriktade och positiva, deras sätt att skapa debatt skapar en vilja att arbeta vidare, både bland ungdomar och vuxna. Genomgående har alla varit positiva efteråt och sagt att det här var bra, det här ska vi jobba vidare med.”

De övriga fyra personerna gav ett betyg mellan 6-7 och 8. Här finns lite kritiska synpunkter och tips om hur Exit skulle kunna bli bättre som föreläsare:

”De är inte lika strukturerade som vuxna. De skulle behöva hjälp att bli det. De styrs av publiken, vilket kan leda till lite obalans i framförandet – å andra sidan ger det åhörarna möjligheter att ta upp det som de tycker är viktigt.”

Samarbetet med myndigheter och andra

Det är vanligt att Exit förmedlar kontakt med myndigheter. För 39 procent av avhopparna förmedlade Exit kontakten med en eller oftast flera myndigheter.

De vanligaste myndighetskontakterna var socialförvaltningen, frivården och polisen. Nästan 40 procent av avhopparna hade en kontaktperson inom socialförvaltningen, en tredjedel hade socialbidrag. En fjärdedel hade en kontaktperson inom frivården och fyra procent hade fått skyddad identitet genom polisens försorg. I några fall hade avhopparna också kontakt med Svenska kyrkan eller Frälsningsarmén.

Det förekom ganska lite direkt samarbete mellan Exit och olika myndigheter på lokal nivå. En orsak är enligt Exit att avhopparna finns på många olika orter runt om i landet och att det i regel inte finns någon beredskap att handskas med dessa ärenden på lokal eller regional nivå. Det innebär att Exit i varje enskilt fall måste etablera kontakt med flera olika myndigheter på respektive ort, något som är mycket tidsödande. En annan svårighet är enligt Exit att de kontaktade tjänstemännen på orten oftast saknar kunskap om vad det innebär att lämna Vit maktvärlden och därför ofta har svårt att förstå de hot avhopparna utsätts för och vilka hjälpbehov de har.

En viktig fråga, när det gäller samarbetet, är ansvarsfördelningen. Enligt både Exit och ett par av de socialsekreterare som intervjuades fungerar samarbetet tillfredsställande i de fall där gränsdragningen mot myndighetens ansvarsområde är tydlig. Det gäller till exempel utbetalning av socialbidrag från socialförvaltningen och hjälp att få skyddad identitet från polisen. I andra fall är ansvarsfördelningen oklar. Hit hör till exempel frågan om vem som ska betala resor och uppehälle för avhopparna så att de kan hålla kontakt med Exit, som kan ligga långt från avhopparens hemort.

Med psykiatrin finns i dag inget samarbete alls. Enligt Exit skulle ett samarbete behöva etableras i framtiden, eftersom många avhoppare har behov av kvalificerad psykologisk eller psykiatrisk hjälp.

Samarbetet med myndigheter är således bristfälligt. Det skulle behöva utredas vidare hur samarbetet skulle kunna utvecklas för att avhopparna ska få ett så fullgott stöd som möjligt lokalt och regionalt.

Kostnader och finansiering

Merparten av Exits verksamhet har finansierats genom anslaget från departementet. Totalt har Exit fått närmare 5,5 miljoner kronor. Årets anslag uppgår till 2,7 miljoner kronor. Den främsta inkomstkällan utöver anslaget från departementet kommer från föreläsningar vid skolor och liknande. I några kommuner, där Exit har inlett ett mera långsiktigt samarbete för att utveckla strategier och handlingsplaner mot gängbildning och främlingsfientlighet, betalas Exit för sina insatser. Fram till och med år 2000 fick Exit också visst bidrag från olika stiftelser.

Enligt Exit erbjuds de oftast inget arvode utan bara ersättning för resekostnader och uppehälle när lokala och regionala myndigheter – polis, socialförvaltning och andra – vill ha Exits medverkan vid utbildningsdagar, konferenser och liknande. Det förekommer också att Exit ställer upp gratis, till exempel när det gäller allvarliga problem vid en liten skola eller en fritidsgård, som inte har pengar att betala med. Av tabell 8 framgår vilka olika typer av intäkter Exit hade fram till och med maj 2001.

Tabell 8. Exits intäkter perioden juli 1998 – maj 2001. Kronor.

Intäktskälla	År 1998-1999	År 2000	År 2001	Totalt
Departement	1 600 000	1 350 000	2 700 000	5 650 000
Arvoden för föreläsningar	218 000	355 000	235 000 ⁹	808 000
Andra bidrag	83 000	215 000	-	298 000
Totalt	1 901 000	1 920 000	2 935 000	6 756 000 ¹⁰

De största utgifterna utgörs av lönekostnader, liksom av hyra, telefon och övriga overheadkostnader. Socialtjänsten står för kostnaderna för avhopparnas uppehälle, liksom för flyttning till annan ort om så krävs. Däremot står Exit oftast för alla andra kostnader. Det gäller till exempel när Exit behöver åka till avhopparnas hemort. Det gäller också i de flesta fall, när avhopparna ska ta sig till Exit för att delta i någon gemensam fritidsaktivitet tillsammans med andra ungdomar eller träffa sin kontaktperson eller terapeut. Som framgår av tabell 9 utgör resekostnader och aktiviteter för de avhoppade ungdomarna också en stor del av kostnaderna, drygt en miljon kronor under de tre åren.

⁹ Avser perioden till och med maj 2001

¹⁰ Underskottet på 32 000 kronor åren 1998-1999 och överskottet på 92 000 kronor år 2000 har förts till påföljande år, och redovisas inte i tabellerna.

Tabell 9. Exits utgifter perioden juli 1998 – maj 2001. Kronor.

Utgifter	År 1998 – 1999	År 2000	År 2001	Totalt
Hyra, telefon, OH	324 000	201 000	125 000	650 000
Lönekostnader	1 185 000	1 275 000	1 233 000	3 693 000
Resekostnader	239 000	219 000	190 000	648 000
Aktivitet, etc.	185 000	101 000	166 000	452 000
Totalt	1 933 000	1 796 000	1 714 000	5 443 000

Det är också möjligt att försöka beräkna den ekonomiska nyttan av Exits arbete genom att beräkna hur många som har fått del av Exits insatser i förhållande till de 5 443 000 kronor som Exit hittills har förbrukat.

- 125 avhoppare fick hjälp att lämna Vit maktvärlden. För många innebar det att lämna brottslighet och missbruk bakom sig.
- Ett antal föräldrar med barn i Vit maktvärlden fick stöd. Det handlar om uppskattningsvis 300-400 telefonsamtal.
- Exit medverkade vid 179 föreläsningar, utbildningar, etc
- Exit medverkade i olika nationella och internationella sammanhang.

Bilagor

Bilaga 1. Metoder och tillvägagångssätt

Regeringsuppdraget att granska Exit har genomförts på drygt fem månader, från slutet av januari 2001 till början av juli samma år. Datainsamlingen omfattar tiden från juli 1998 till 2001 och gäller:

- avhopparna, föräldrarna och föreläsningsverksamheten till och med april 2001,
- Exits ekonomi till och med maj 2001,
- Exits organisation och arbetsätt till och med juni 2001.

Uppföljning och kartläggning

Datainsamling om avhopparna

Exit har sammanställt data om avhopparna utifrån de uppgifter avhopparna själva har lämnat till Exit. Exit har för att kunna göra detta undertecknat en sekretessförbindelse, som innebär att Exit är underkastat samma stränga sekretessregler som BRÅ. Dessa uppgifter har vidarebefordrats till BRÅ i anonyma tabeller. Sedan undersökningen har slutförts har tabellerna, i enlighet med instruktionerna i sekretessavtalet, raderats hos både Exit och BRÅ.

Uppgifterna om avhopparna fanns dokumenterade på Exit i form av minnesanteckningar, noteringar om möten i almanackor etc. Dessa anteckningar kompletterades sedan med aktuella händelser och minnesbilder av de uppgifter som Exit hade om avhopparna utifrån vad de själva berättat. Uppgifterna överfördes sedan till anonyma tabeller av en kontorist på Exit. De uppgifter som sammanställdes av Exit för BRÅ:s räkning var:

- Kön, län, hur länge de varit medlemmar i Vit maktvärlden och vilken position de haft, liksom eventuellt missbruk, begångna brott och domar.
- Ålder och tidpunkt för avhoppet
- Hur lång tid kontakten med Exit varat, vilken hjälp de fått från Exit, Exits bedömning av vilken fas enligt fempunktsprogrammet avhopparna befann sig i vid första respektive senaste kontakten och vilken hjälp de fått av andra myndigheter och instanser.

Datainsamling om föräldrarna

Exits uppgifter om föräldrarna bygger på ungefärliga uppskattningar av hur många samtal per vecka som kom till Exit. Det var oftast föräldrarna som ringde till Exit och i regel fördes inga anteckningar. Exit hade dock namn och telefonnummer till de föräldrar som man hade långvariga kontakter med.

Enligt Exits uppskattning har de i genomsnitt haft två eller tre samtal i veckan från föräldrar, som har eller har haft ungdomar i Vit maktvärlden. Under det senaste halvåret har antalet samtal från föräldrar ökat till ungefär fem eller sex samtal i veckan. Utifrån detta och beräknat på 40 veckor per år, har antalet samtal uppskattats till 300-400.

Hur många föräldrar det handlar om är svårt att avgöra. På Exit har man intrycket att ungefär hälften av samtalen är från föräldrar som hör av sig en eller två gånger. De övriga samtalen är från föräldrar som har flera och tätare kontakter med Exit. En mindre grupp, kanske tio procent av samtalen, är från föräldrar som har många kontakter med Exit, minst tio samtal.

Datinsamling om föreläsningsverksamheten

Datinsamlingen om föreläsningsverksamheten bygger på fakturaunderlag för de tre åren. Det fanns sammanlagt 179 fakturaunderlag för perioden. Utifrån dessa gjorde Exits kontorist en sammanställning, där det framgick vilket slags uppdragsgivare det var, till exempel skola eller kommunförbund, och i regel även namn och telefonnummer till den person som gjort beställningen.

Datinsamlingen om Exits organisation, arbetssätt och ekonomi

Datinsamlingen om Exits organisation och arbetssätt har skett genom upprepade intervjuer och samtal med Exits anställda under hela utredningstiden. Samtalen har i regel genomförts antingen i BRÅ:s eller Exits lokaler i Stockholm. Vid ett tillfälle besöktes lokalkontoret i Helsingborg och vid ett annat tillfälle intervjuades samtliga anställda vid lokalkontoret i Motala i samband med en skolföreläsning i Linköping. Utöver detta har ett stort antal telefonkontakter mellan Exit och BRÅ förekommit.

Frågor om Exits ekonomi har ställts till chefen för Fryshusets redovisningsavdelning, som har ansvaret för Exits ekonomi.

Värdering av Exits insatser

För att undersöka hur Exits insatser värderades av dem som blivit föremål för dem har ett urval av de avhoppare, föräldrar och företrädare för olika yrkesgrupper intervjuats och tillfrågats om vad de anser om den hjälp de har fått. När det gäller avhoppare och föräldrar har Exit gjort urvalet och när det gäller företrädare för olika yrkesgrupper har BRÅ gjort urvalet.

Urvalet av avhoppare och föräldrar

Urvalet av avhoppare och föräldrar gjordes av Exit av etiska skäl. Avhopparnas och föräldrarnas situation är på många sätt ömtålig och deras förhållande till Exit baseras på förtroende. Det var därför inte möjligt att

göra ett statistiskt urval bland dem. I stället kontaktade Exit avhoppare och föräldrar och frågade om de samtyckte till att bli intervjuade av BRÅ.

Sjutton *avhoppare* var villiga att låta sig intervjuas av BRÅ. Fjorton av dem intervjuades, medan tre personer av olika skäl inte kunde nås. Det fanns enligt Exit flera skäl till att inte flera ville bli intervjuade. Vissa gick inte att få tag i – de hade flyttat, bytt telefonnummer och ett par hade fått skyddad identitet. Några ville inte bli påmindas om sitt förflutna och några, särskilt bland dem som nyligen hoppat av, var misstänksamma mot myndigheter. Det fanns också en misstro bland avhopparna mot journalister, forskare, psykologer och andra, som de uppfattade ville utnyttja dem och deras livshistoria för sin egen karriär och sina egna intressen.

Av de nitton *föräldrar*, som Exit hade kontakt med just då, gav tolv sitt samtycke till intervjun. Av dem intervjuades åtta.

De intervjuade avhopparna och föräldrarna utgör inte ett slumpmässigt urval. De avhoppare och föräldrar som har blivit intervjuade, kan därför bara sägas representera sig själva. I vilken utsträckning de är typiska för eller skiljer sig från andra avhoppare och föräldrar är inte möjligt att veta. Trots det ger intervjuerna en inblick i hur dessa personer har uppfattat den hjälp de har fått av Exit och vilken roll Exit har spelat för dem.

Urvalet av representanter för olika yrkesgrupper

Utifrån Exits sammanställning av fakturaunderlagen gjorde BRÅ ett urval av 24 personer. Avsikten var att få ett så brett urval som möjligt, både när det gällde vilket slag av organisation som valdes ut och geografisk spridning. Totalt intervjuades företrädare för fjorton skolor, två religiösa samfund, två kommunförbund, två ungdomsgårdar och fyra övriga.

Tillvägagångssätt och frågor vid intervjuerna

Samtliga intervjuer genomfördes per telefon. Intervjuerna varade igenomsnitt en halvtimme, men tiden kunde variera från femton till tjugo minuter upp till en timme. Anteckningar fördes under hela samtalet och hela intervjun skrevs rent direkt efter det att intervjun avslutats.

Tre frågor ställdes till samtliga intervjuade:

- Vad har Exit betytt för dig?
- Vad hade det inneburit för dig, om Exit inte hade funnits?
- Sätt betyg på Exit på en skala från ett till tio och motivera det betyg du ger dem!

Till avhopparna ställdes ytterligare en fråga. I de första fem intervjuerna fick avhopparna frågan, *om de hade förändrat sina åsikter*. I de påföljande intervjuerna valdes en mera neutralt formulerad fråga, nämligen *om de hade förändrats efter kontakten med Exit och i så fall på vilket sätt*.

Reflektioner

Det innebär alltid svårigheter att kartlägga och utvärdera en verksamhet som pågått under lång tid. Problemet vid detta slags efterhandsgranskningar är att den dokumentation som finns om verksamheten är upplagd efter att vara ett redskap i arbetet och inte anpassad för utvärdering. Dessutom tillhandahålls uppgifterna om verksamheten av dem, vilkas arbete ska granskas. Detta är faktorer som har betydelse för hur tillförlitliga slutsatserna av granskningen ska anses vara. Det är därför viktigt att peka på några faktorer, som kan ha betydelse för bedömningen av tillförlitligheten hos data.

När det gäller verksamhetens innehåll kan man peka på att datainsamlingen om avhopparna *baserades på en redan existerande dokumentation*, nämligen minnesanteckningar som fanns i gamla sparade skrivblock och i almanackor. Dessa kompletterades sedan av Exits anställda med de uppgifter som BRÅ ville ha. *Därefter överlämnades detta material till en kontorist på Exit för utskrift i tabeller.*

En annan faktor är *att vissa delar av datainsamlingen har bekräftat den bild av avhopparnas situation och Exits arbetssätt, som erhållits i andra delar av datainsamlingen.* Exempel på detta är:

- Exit gjorde urvalet till intervjuer av avhoppare och föräldrar, medan BRÅ gjorde urvalet av representanter för olika yrkesgrupper. Trots detta ger intervjuerna en samstämmig bild av Exits verksamhet. Bilden är lika positiv från dem som Exit har valt ut som från dem som BRÅ har valt ut.
- Den bild, som Exit gav av vilka problem avhopparna hade, bekräftades i intervjuerna. Samma sak gäller Exits utsagor om hur de har arbetat med avhoppare och föräldrar och när det gäller att förmedla kunskaper till andra som till exempel skolor. Även i dessa fall har intervjuerna bekräftat det arbetssätt som Exit sagt sig ha.

När det gäller organisationen har det snarare varit motsatsen till samstämmighet som gällt. Turbulensen, svårigheterna vid försöken till regional utbyggnad, i kombination med den anmärkningsvärt höga personalomsättningen, har gjort det svårt att beskriva Exits organisation på ett entydigt sätt. I stället har detta lett till bedömningen att Exit har stora organisatoriska problem, som behöver utredas ytterligare.

Bilaga 2. En avhoppares väg

En avhoppare intervjuades om varför han gick med i en främlingsfientlig rörelse, hur han kom fram till att han ville lämna den och vilken roll Exit spelade i hans fall:

”Det började när jag var fem år och inte fick vara med och leka. Att det blev nazismen är en slump. Jag var utanför hela barndomen och var mobbad hela skoltiden. När det väl var någon som intresserade sig för mig, så visade det sig vara en nazist. När han tog initiativet till att bli min vän, så fick jag hans åsikter – jag blev som han och hans umgänge blev mitt.

Jag var 16 – 17 år och var på mitt första jobb. Där jobbade en kille som var tio år äldre än mig, som jag kom att tala lite mera med. Till slut så började man umgås. Det var på en liten ort, så jag kände till hans åsikter redan från början även om han från början kom från en annan ort. Ju mera jag umgicks med honom och hans kamrater, desto mer blev jag som han, för att till sist bli ganska så övertygad.

Vi festade, drack en massa sprit, lyssnade på Vit maktmusik. Vi åkte runt i landet och träffade bundsförvanter. Jag skapade ett kontaktnät som jag kom att ha nytta av i min framtida ”karriär”. Sedan skar det sig mellan mig och den här killen och det blev en av orsakerna till att jag flyttade därifrån.

På den nya orten kände jag inte särskilt många. Jag fick bo hos en gammal kompis från hemorten. Av en slump träffade jag sedan en aktiv nationalsocialist och berättade vem jag var och vilka jag kände. Då fick jag nytta av vårt tidigare lilla kringresande. Det blev en tid med mycket politiskt våld.

Det som fick mig att hoppa av – det som var början till slutet – var en serie händelser. Vi var några som tillsammans begick ett brott. En av oss åkte fast och han tjallade. Det ledde till att jag greps och till att min världsbild började spricka. Min världsbild var ju byggd på att det fanns en hundra procentig lojalitet mellan personerna i gruppen, inte på det politiska engagemanget i första hand. Under rättegången blev det helt tydligt att det inte fanns en sådan lojalitet och då sprack min världsbild totalt.

Genom en kompis fick jag kontakt med Exit. Mina praktiska problem kunde jag lösa själv. På det emotionella planet behövde jag stöd och det fick jag. Min kontaktperson på Exit hade samma bakgrund som jag själv och det behöver man ha för att förstå situationen fullt ut. Hur det är att vara aktiv nationalsocialist går inte att läsa sig till – man kan inte läsa sig till de erfarenheterna. Vanliga socialsekreterare kan inte i sin vildaste fantasi förstå engagemanget, hur man kan engagera sig i en hatrörelse, att man väljer att ställa sig utanför samhället för att få gemenskap.

Den första tiden med Exit var väldigt trevlig, det fanns mycket tid till kontakt. Jag ringde eller kom dit flera gånger i veckan under det första året. För mig innebar det att jag fick ett stöd som jag inte upplevt någon

annanstans. Det var ett bättre stöd än det jag har fått av alla terapeuter och psykologer som jag har träffat genom åren – och det är många!

Kontakten med Exit innebar det slutgiltiga steget ut ur den national-socialistiska rörelsen. I samma stund som det blev känt att jag hade tagit kontakt med Exit upphörde alla eventuella reträttmöjligheter.

Idag pluggar jag på Komvux, jobbar lite extra på kvällar och helger och lever ett liv mera likt det liv som alla andra lever.”

Bilaga 3. Motsvarigheter till Exit i andra länder

Exit startade först i Norge i slutet av år 1997. Där arbetade man emellertid på ett något annorlunda sätt än vad man senare kom att göra i Sverige. Exit i Norge arbetade vid den tiden inte individinriktat utan främst med att bygga upp och förmedla kunskaper om främlingsfientliga rörelser. Detta projekt avslutades med en rapport, som publicerades sommaren 2000. I Kristiansand finns det sedan flera år tillbaka ett lokalt Exit inom organisationen Voksne for barn, som arbetar med aktiva nazister, avhoppare och föräldrar inom kommunen. Här har man sedan länge ett erfarenhetsutbyte med svenska Exit. I Böle bydel anställdes nyligen en fältarbetare av stadsdelsförvaltningen med ekonomiskt bistånd från barn- och familjdepartementet. Hans uppgift är att lokalt arbeta med nazister och deras föräldrar. Även här pågår sedan starten ett samarbete med svenska Exit.

I Finland, Tyskland, Schweiz och Estland har man också visat intresse för de svenska erfarenheterna. I både Finland och Tyskland har man börjat bygga upp Exitorganisationer i olika städer, delvis efter svensk förebild.

Referenser

- Brottsförebyggande rådet** (1999). *Vit maktmusik, en växande industri*. BRÅ-rapport 1999:10. Stockholm: Brottsförebyggande rådet. Fritzes.
- Dagens Nyheter** 2001-06-02, s A4. *SSU varnar för nazistpropaganda i skolorna: Varannan elev utsatt*.
- Eskilstunakuriren** 2001-03-12.
- Folkradion** 2001-03-19. *Med hjälp av SCB gjordes ett slumpmässigt urval av 50 högstadieskolor och 50 gymnasier i hela landet, och en enkät riktades till rektorerna*.
- Lindahl, K.** *Exit*. Norstedts förlag. Stockholm 2000.
- Lööw, H.** *Nazismen i Sverige 1980-1999. Den rasistiska undergrundrörelsen: musiken, myterna, riterna*. Ordfronts förlag. Stockholm 2000.

English Summary

Exit: A follow-up and evaluation of the organisation for people wishing to leave racist and nazi groups

Published by:

National Council for Crime Prevention (BRÅ)
P.O.Box 1386
SE-111 93 Stockholm, Sweden
Internet: www.bra.se

Reference:

BRÅ-report 2001:8
ISSN 1100-6676, ISBN 91-38-31777-X

Available in Swedish from:

Fritzes kundservice
SE-106 47, Stockholm, Sweden

The Exit project was initiated in 1998 by a person who had himself broken his ties to the White Power movement a few years earlier. The project's objectives are to help young people wishing to break out of racist and nazi groups, to provide support to the parents of these young people and to disseminate information and expertise on the White Power movement to those whose work brings them into contact with these youngsters. Today (in 2001) the project has seven employees in two districts, Stockholm and Motala.

From the very beginning, the Exit project received financial support from the Government.

The National Council for Crime Prevention has been tasked by the Government to follow up and evaluate the work conducted by the Exit project, and to identify shortcomings and factors which may serve to obstruct the work of providing support to persons wishing to leave racist and nazi groups.

This summary is based on the issues which the Council was specifically asked to address in the follow-up work commissioned by the Government.

To what extent is there a demand for the services offered by Exit, and to what extent are these services provided?

Between the time the project started in the summer of 1998 and April 2001

- 133 people wishing to leave the White Power movement have turned to Exit. According to Exit, all these individuals have been given help.
- Exit has received between 300 and 400 telephone calls from parents in need of advice and support. All those requiring assistance have been given help.

- approximately 180 lectures and training sessions have been conducted. At the present time (spring 2001), Exit is having to decline to participate in connection with approximately 25 per cent of inquiries due to a lack of resources.

Who contacts Exit?

- Young people looking for help to break their ties with the White Power movement. Those seeking help may be described in the following way:
 - Just over 90 per cent are men, with the majority living outside Stockholm, principally in central and southern Sweden. The number of girls contacting Exit has been small.
 - At the time they made contact with Exit, the majority were between 18 and 25 years of age, and had been involved with the White Power movement for between two and five years.
 - During their time in the White Power movement, half had engaged in alcohol abuse and had to some extent abused other drugs too.¹
 - Half have been convicted of criminal offences.² A further quarter report having committed such offences without then being convicted.
- Parents of children involved in the White Power movement.
- People who come into contact with these young people in the course of their work – from schools, local authorities, council associations, voluntary and cultural organisations and religious bodies.

What kind of help do they receive?

- Exit follows a five point program for people wishing to leave the White Power movement. The program is based on the needs of such young people during different phases of this process. They receive practical, social and emotional support and help over a relatively long period. The contacts with Exit are usually maintained for between seven and twelve months.
- Parents are referred to the parent group in the Klippan area or are given assistance in understanding the kind of group their children have joined and advice on how they should act towards their children.
- Those people who come into contact with such young people in the course of their work are provided with information about the White Power movement and the steps that can be taken by schools, for example, to help young people who have joined groups of this kind and to prevent further recruitment into such groups.

¹ According to information given to Exit by the young people themselves, and which Exit has compiled anonymously for the use of the National Council.

² According to information given to Exit by the young people themselves, and which Exit has compiled anonymously for the use of the National Council.

What has been the effect of making contact with Exit?

- Of the 133 people who have been given assistance by Exit, 125 have left the White Power movement, which has also meant, according to their own reports, that they have ceased to commit criminal offences or to abuse drugs or alcohol. The 17 who were interviewed felt that the help they had been given by Exit played a decisive role in their chances of successfully leaving the movement.
- The parents who were interviewed were very satisfied with the help they had received from Exit and felt that it had been very important both for themselves and their children.
- Half of the persons interviewed from schools, local authorities etc. had made contact with Exit as a result of problems they were having with pupils who belonged to or sympathised with the White Power movement. They report that Exit's involvement has made an important contribution to easing the problems, or resolving them completely.

To what extent do local authorities and others making use of the services provided by Exit contribute to the funding of the project?

Exit charges a fee for lectures and training sessions, which are held in schools and other locations. They also charge for their contributions to the more long term strategic collaborations that have been initiated in a number of central and southern Sweden's local authorities. On the other hand, they are not usually offered a fee for lectures given to local police or social service units, merely reimbursement to cover travel and other expenses. As a rule, Exit pays the travelling expenses of persons attempting to leave the White Power movement, to enable them to meet Exit personnel and to participate in various joint activities. Exit also makes exceptions and charges no fee when a small school, for example, lacks the financial resources to pay for external assistance.

Does the work conducted by Exit comply with the goals and intentions of the government funding?

The goals established by Exit, which also constitute the basis for government funding, focus on developing a model to

- assist young people who are involved with various racist and nationalist groups to leave these groups, and
- to prevent and obstruct recruitment into these groups, by
- addressing the youths in question, their parents and others who work among and with young people.

Work within the project has been conducted in accordance with these goals. Exit has helped a large number of youths to leave these groups and has also supported those parents who have sought assistance. Exit works preventively by giving lectures and training people who come into contact with these youths in the course of their work. In the context of school presentations, the

project has also reached and been able to influence other young people on their way into, or already involved with, the White Power movement.

The Council's assessment

During the three years since its initiation, the work of the Exit project has been relatively extensive as well as successful. According to the interviews conducted with young persons leaving the White Power movement and with parents, both these groups feel that the assistance they have been provided by Exit has had a decisive impact on their chances of successfully making the break. Interviews with representatives from schools and other places where Exit has been involved with lectures or training sessions also show these bodies to be very satisfied with Exit's work.

There are nonetheless problems associated with the work of the Exit project. In many ways, Exit can be seen as typical of organisations started by committed enthusiasts, displaying both the strengths and weaknesses of many such organisations. Their strength lies in the way that those involved are familiar with the problems at issue, are able to work flexibly in accordance with the demands of a given situation and are willing to provide support to those in need of assistance at all hours of the day and night. The weakness of operations of this kind is that their organisational structures, decision-making procedures and professional leadership are often inadequate.

In Exit's case, these organisational and managerial weaknesses have become apparent as the operation has begun to expand. This probably explains the difficulties experienced in association with the regional expansion, and the remarkably high staff turnover. If the operation is to survive in the longer term, it is essential that ways are found to improve the organisation's administrative capabilities and its competence in the management of personnel

Inadequate levels of collaboration with other agencies at the local level constitute an additional problem, albeit one whose resolution lies beyond the reach of Exit. The youngsters turning to Exit come from many different areas, primarily in southern and central Sweden, and in all they represent fourteen different counties. It is not possible for an organisation of the type represented by Exit to establish a contact network suitable for collaborations with a large number of local agencies. It would therefore be very useful if there were qualified individuals at the regional level who kept themselves informed about work with young people attempting to leave the White Power movement, and who could function as a link between Exit and actors at the local level.

These issues would benefit by being discussed in the working group appointed by the government, whose task is to make proposals on how continued work to support persons wishing to leave racist and nazi groups might be conducted and financed.